

KALÁSZ MÁRTON: VÁLTOZATOK A REMÉNYRE

A fejlődésnek az az íve, melyet Kalász Márton versei, verseskötetei rajzolnak elénk, úgy tetszik, a gondolkodás, egyszersmind a fegyelmezetttség felé halad. Indulása idején az élmény igézte meg: impresszionista ámulattal költötte át versebe a szülőföld színeit és hangulatait. Később zaklatottabb lett, a környezet ihletét a költői sors fordulatának lázasabb ihlete váltotta fel. A szülőföld megejtő varázsai közül, az ott-hon biztonságából idegenbe, nagyvárosba került. Versei az életformaváltás gyakran csüggesztő gondoljairól vallottak, közérzete indulatosabbá vált, sorait szenvedélyek fűtötték. Rapszódikiában fogalmazott, bár egyre szigorúbb fegyelemmel, a vallomást lassan tűnődésre cserélve fel. Vagyis nem csupán élményeiről akart vallani, hanem értelmezni is kívánta azt a sorsot, melyet át kellett élnie. Szenvédelyei a gondolkodás igényével párosultak, az önkifejezés önvizsgálatá alakult. Rapszódiai ezért *fegyelmezett rapszódikák*, a megértés és megítélés vágya szervezi zárt rendbe indulatait. Ez a fegyelem s ez a gondolkodó igény őlt testet új kötetének verseiben is. „Világ higgadtsága, fegyelme / leszállás után, start előtt / pár percre rendeljen magához” — hirdeti bevezetőként az igazságot, melyet minden vállalkozásra és befejezésre érvényesnek tart (*Feljegyzés, csillagok között*). Higgadtn és fegyelmezetten tekint maga köré s önmagába: az új kötet tovább építi az előző pályaszakasz (a *Rapszódikiánk évada* című kötettel jelezhető időszak) nyereségeit.

Az új versek egy része külföldi termés: egy hosszabb németországi tanulmányút dokumentuma. Am nem az utazás lírai naplójának hagyománya szerint. Kalász Márton, miként az elmúlt évtized külföldre került magyar költői általában, nem az utazás látványaira figyel, nem éri be azokkal az élményekkel, miket az idegen városok, tájak, életformák kínálnak neki. Külföldön is személyes és hazai kérdéseire keresi a választ; legfeljebb egy-egy motívum — az idegen város vagy a tenger képei — árulják el, hogy a vers hol született. Az utazás nem téma tehát, inkább kihívás: gondolkodni, töprengeni és ítélni kényszerít. A gondolkodás azonban korántsem a látvány vagy az élmény körül mozog, sokkal inkább a modern ember filozófiája, történelmi élményei és

magatartásának gyakorlati igazságai körül.

Az utazás mindenestre alkalmas közeg a történelmi meditáció számára. Kalász Márton a németországi élet perspektívájából, a hazai láthatárnál tágabb horizonton tekintve tudja megfogalmazni a jelen európai emberének szorongását és reménységeit. A látvány, melyet akár a történelem, akár a jelenkor nyújt neki, nem éppen zavartalan. A *Hőkor-szak* a zsarnokság atmoszférájából készített miniatűr lírai tanulmányt; a *Vers, Európában* a történelmi szorongás és kiábrándulás felettébb komor dokumentuma: „érzeink sugva tanulják, / ez a nap is utolsó alkalom...” Az *Apály* című Tadeusz Borowski lengyel író emlékére írt rekviem pedig mintegy a huszadik század poklain: háborúkon, faszizmuson, zsarnokságokon végigtekintő, az emberiség pusztulásával számolni kényszerülő európai ember rossz közérzetének foglalata. Pesszimizmus árad ezekből a versekből, mondhatná valaki. Valóban nem lehet azt mondani, hogy Kalász Márton naiv derűvel tekintene a földrészt és a világ sorsára. A történelem tragikus látványa mégsem belenyugvársra ösztönzi, inkább számvetésre és küzdelemre, talán a heroikus pesszimizmus magatartására. A tragikus intonációt mindegyik versben feloldás követi; s a bizalom feltétele bizonyára az, ha valaki számot vet a valóval és a lehetőségekkel. A valóság és a lehetőség tragikus szféráival is.

A rossz közérzet azonban azoktól a versektől sem idegen, melyekben saját helyzetén töpreng. Az ifjúság lendületes heroizmusa régt elcsitul, a rapszódikiában felkorbácsolt vágyakat és szenvedélyeket meditációvá fegyelmezték a múlt idő tapasztalatai. *Mosolygok, remélek* című versében csendes rezignáció tanúi vagyunk: „fordulok át a reszketésből / némább, oldóbb szomorúságba” — olvassuk. A rezignáció azonban éppúgy nem az önmagát megadó lélek üzenete, mint a történelmi számvetés az előbb: inkább a várakozás lelkiállapota és a személyiség elmélyülésének időszaka. Kalász Márton csendes tűnődése mögött ma is nyugtalanság feszül. „Lödörgök, mintha mást keresnék, / új jelekért, izgatott szavakért” — írja *A vízpart fölöött* záró soraiban. Kötetének utolsó cikkében pedig mintha visszatérnének a belső zaklatottság korábbi lázai. Egy-

mást váltja a szorongás, az elégedetlenség, a lázadás és az önvád szólama.

*Vízszintesen élem az éjszakát,
szinte a tárgyakhoz törleszkedőn.
Egy sárga színű ló éveken át
hordta Szörnyét benső-havas mezőn.
Ma kívülem, jól hallhatón kocog.
Fejével bármelyik emeleten
bezúzza egy reggel az ablakot
s elkezd a szája játszani velem.*

— olvassuk a *Kényszerű napló* látomásos és nyugtalan sorait.

A rezignáció és a zaklatottság egyformán a számvetés és a valóságértelmezés intellektuális eredményét hozza. Mint mondtuk, Kalász Márton a gondolkodás nyereségét takarítja be, műhelyében felismerések és igazságok kapnak megfogalmazást. Az új kötet programszerűen is a számvetés és az elmélkedő fegyelem elveit fogalmazza meg. „Felmérem pályám; véglegesedem” — hangzik a *Vándorév*-ben, „otthon vagyok, elmélkedem” — olvassuk a *Nehéz harc*-ban. Jellemző módon még a szerelmi vallomás is a gondolkodás közege; *Zene a hőéséshez* című versében Kalász nem pusztán vallani kíván, hanem két ember kapcsolatának természetén és lehetőségein akar töprengeni: „Hadd gondoljam végig — írja —: miért is / akartam már én futni előled?” A gondolkodás igénye s fegyelme okozza bizonyára azt is, hogy a rezignáció és a lázadás alternatívái helyett egyre inkább egy más minőségű magatartásban: a helytállás és vállalkozás fegyelmében keresi lehetőségeit. *Sólyom* című versében mondja: „vállalom, amire születtem”; *Nincs semmi baj* című versében pedig így beszél: „Vállalja itt / ember a harcát, a kudarcait.” E magatartásban fedezhetjük fel a külföldi tartózkodás, a hazatérés és a gondolati küzdelmek eredményét, emberi nyereségét. E nyereségek erkölcsiek: az ítélőerő tisztaságáról, felelősségtudatról, belső biztonságról tanúskodnak. S éppen ezért jövendő vállalkozásokról és igényességről is. *Forduló* című verse a jövő felé tekint, a költői hivatás önértékeléséről beszél:

*Még nem válaszolok mindenre; de
tüntetek magammal! S kivárom,
felajzott szellemként, rontva-bogozva
tehessek végső varázst a hiányon.*

*Kimondtam; nyugodtan gáncsoljatok!
Értelmet vele nekem adtok.
Dolgokról itt akkor is én beszélek,
ha az üvöltésbe beleszakadtok.*

A gondolkodás és a fegyelem persze nem pusztán a magatartás dolga, hanem a költői műhely vívmánya is. Kalász versei nem a képzelet vagy a retorika lendületével sodródnak a mondanivaló felé, hanem zárt rendbe szervezik felismeréseiket, töprengésüket. Metaforái gazdag képzeletről és élénk megfigyelő erőről tanúskodnak, mégsem pusztán a fantázia és a megfigyelés termékei; a gondolkodás fegyelme szerkeszti őket; a fegyelem építi meg belső arányaikat. Metaforái ezért komplex és zárt struktúrákat alkotnak. S bár képi gazdagsága meglepően nagy, s bár érvényes metaforákba tudja szervezni a legelvonhatóbb gofódotokat is, nem képhalmazokkal kíván evokatív erőt kifejteni. Kalász Márton versei modern líráknak ahhoz a változatához tartoznak, amely — a kései József Attila nyomán — nem bíz mindent a metaforikus fogalmazásra, hanem számol a kompozíciónak és maguknak a szavaknak az információs és evokatív lehetőségeivel is. Olyan költőkre gondolunk még, mint Csorba Győző (akinek Kalász nyilván nem véletlenül s nem csupán a személyes kapcsolat okán ajánlja új kötetét), Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes vagy éppen — rövidebb kompozícióiban — maga Nagy László. Kalász szerkezetei végsőig tömörítettek tehát, képzeletét a konstrukció igénye fegyelmezi. Szavai pedig önmagukban is súlyosak; a pontos, mondhatnánk: aforisztikus, fogalmazás felelősségtudatával választja ki a megfelelő, mintegy terminusértékű kifejezést.

A *Változatok a reményre* mindenképpen nagy nyereség: a végleges beérkezés jele. Kalász Márton költői helyét legújabb líránk legjobbjai között jelöli meg. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

POMOGÁTS BÉLA

TÉNAGY SÁNDOR: VASKENYÉR

A „második kötet” kockázatosabb az elsőnél — ez az első gondolat, amit fölvet Ténagy gyűjteménye. Ritka az az induló költő, akinél az első meg-

szólalás nem rejt valami ígéreteset, valamit a születő szavak varázsából, várakozásra méltót. Nem a hét évvel ezelőtt megjelent *Jámbor lázadás*-hoz fű-